

Oponentský posudok vymenúvacieho konania doc. PhDr. Ivana Geráta, PhD. v odbore Dejiny a teória umenia

Nie je to tak dávno, alebo možno už aj je, kategória času patrí k ťažko realizovateľným výtvarným námetom, keď som písal posudok k habilitačnej práci doktora Ivana Geráta (*Témy a kontexty: Štúdie k ikonografii stredovekého umenia na Slovensku*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave. Filozofická Fakulta. Katedra dejín a teórie umenia, 2008, 388 s.). Pozrel som sa na dátum tohto dokumentu, bolo to 10. októbra roku 2008. Uplynulo teda odvtedy práve 8 rokov. Tento text píšem cez Veľkonočné sviatky a ako je známe deň Vzkriesenia je 8. deň Stvorenia. Číslo 8 je teda číslom naplnenia. Platí to aj v prípade inauguranta. Prinajmenšom z odborného hľadiska. V rozmedzí týchto 8 rokov sa v odbornom živote doc. Ivana Geráta veľa udialo, totiž uzreli svetlo sveta až 3 jeho monografie (štúdie nerátam), z toho jedna v anglickom jazyku: *Obrazové legendy sv. Alžbety: Téma, médium a kontext*. vydanie prvé. Bratislava: Veda, 2009. 254 s.; *Svätí bojovníci v stredoveku: Úvahy o obrazových legendách sv. Juraja a sv. Ladislava na Slovensku*. Bratislava: Veda, 2011. 183 s. a *Legendary Scenes: an Essay on Medieval Pictorial Hagiography*. Bratislava: Veda, 2013. 344 s. Bolo mi ct'ou čítať všetky rukopisy, skôr než boli vydané, a to vo funkcii akéhosi *advocata diaboli*. Dostal som sa tak však, ako dnešný oficiálny posudzovateľ odborného vedeckého prínosu doc. Ivana Geráta, do nie celkom závideniahodnej situácie, keďže, čo som kritické k jeho dielam mohol a vedel povedať, som už povedal.

Vo svojom posudku nebudem tiež hovoriť o jazykovej a odbornej pripravenosti inauguranta, lebo predpokladám, že tak urobia moji ďalší kolegovia, posudzovatelia. Konštatujem len, že na dnešnom Slovensku je len málo podobne disponovaných vedcov.

Všetky práce Ivana Geráta spája motív analýzy a následnej syntézy stredovekého sakrálneho (prevažne) obrazového umenia v jeho jednotlivých dimenziách (svätica Alžbeta Uhorská, svätí bojovníci, kľúčové scény stredovekých obrazových legiend o svätcoch). Pri tejto práci musel docent Gerát „vstúpiť“ do stoviek, stredovekých obrazov. Sloveso „vstúpiť“ som nepoužil náhodne, inaugurant totiž k jednotlivým obrazom nepristupuje deskriptívne, „zvonku“.

„Vstupuje“ do nich a pri ich analýze sa nevyhýba teologickým, či filozofickým úvahám, často vo svojich textoch prepája umenovedu a literárnu vedu. Najvýznamnejšou devízou spomenutých prác preto zostáva interdisciplinarita. Z metodologického hľadiska pri tomto „splývaní s obrazom“ – „antropofugálnom“ zjednocovaní sa autora s predmetmi jeho bádania, je nevyhnutné mať neustále na zreteli dobové poslanstvo obrazu v celej jeho komplexnosti. Táto staronová metóda je tiež spoločná aj pre analyzovanie existujúcich dobových narácií hagiografického charakteru. Je to vôbec jedna z najdôležitejších úloh všetkých súčasných vedcov,

ktorí sa zaoberajú znakovými médiami minulosti. Každé z nich totiž obsahuje svoje osobité *significatio*, často dobre zrozumiteľné aj dobovým *aliteratom*, ale nie vždy modernému človeku. Tu niekde leží zakliaty aj onen imperatív – povinnosť „pretlmočiť“ do súčasného zrozumiteľného jazyka toto *significatio* narácie, či daného obrazu a tak aktualizovať jeho aktuálnu potenciu často zastretú informačným balastom súčasného sveta.

Stredoveký svet neskrýval ambíciu byť kristocentrický v najvyššej možnej miere. Tejto axióme sa Cirkev, ako hlavný inseminátor a propagátor takého náhľadu na súcno, snažila podriadit' každú čiastku dobového bytia, vrátane umenia. Hoci nemožno povedať, že sa daný ideál podarilo dokonale presadiť v každodennom živote človeka, jedno je isté, najviac sa to podarilo (a do istej miery sa to darí dodnes) v stredovekej kresťanskej liturgii. Táto liturgia sa každodenne odohráva(la) nielen istým spôsobom (*performance*) v sakrálnom priestore, ale bola a je napojená aj na liturgický (sakrálny) čas. Skrytým zmyslom stredovekého výtvarného umenia bola materializácia *sacra*. Nebudem prvý, kto konštatuje, že zmyslom liturgie je prostredníctvom všetkých zmyslových a racionálnych prostriedkov ritualizácia profánnej reality – návrat k večnosti a zjednotenie sa s večnosťou prostredníctvom predpísaného obradu. Okrem iného to znamená aj profánny čas spomaľovať, či dokonca úplne zastaviť.

Consubstancionálna povaha stredovekého výtvarného i naračného umenia je neoddeliteľnou súčasťou stredovekého chápania sveta, v akomkoľvek čase i priestore. „Splývanie s obrazom“ je súčasťou splývania s večnosťou. Deje sa tak prostredníctvom akejkoľvek účasti na celku – *substancii*. Ak chce dnešný bádateľ porozumieť predmetu svojho bádania musí byť na ňom substancionálne účastný. Viac ako emočne, racionálne. Ako som povedal Ivan Gerát túto cestu podstupuje často.

O tom, že čas a priestor boli iné, ako je tomu dnes a iné, ako tomu bolo v antike, nikoho netreba presviedčať. Obrazy, ale vôbec umenie (architektúra, sochárstvo), spolu s hudbou, ale i slovom v stredoveku vytvárali jednotu, ktorej potencia sprostredkovať *sacrum* profánnemu svetu bola v mnohých ohľadoch omnoho účinnejšia ako je to v prípade dnešných médií, ktorých sakrálny rozmer sa prakticky celkom vytratil. Nuž a tu som pri jednej z malých výčitiek na stranu Ivana Geráta, okrem iterdisciplinarity sa mi pri výskumoch jednotlivých obrazov totiž žiada hlbší prienik aj do pôvodnej stredovekej komplexnosti umenia, to jest ponajprv pochopenie jednotlivosti v kontexte určitej pamiatky *in situ* a až sekundárne jej zaradenie do širších kategórií dobového umenia. Tento pracovný postup pracovne nazývam metóda *hic et hoc* – „tu a teraz“. Je totiž známe, že vytrhnutím obrazu z jeho lokálneho umiestnenia, napríklad jeho prenesením do galérie, stredoveký obraz stráca na svojej potencii. Rovnako stráca obraz na svojom poslanstve v momente, keď ho začneme kategorizovať podľa pravidiel Aristotelovskej logiky.

Nuž a na záver, aby som predsa len aspoň trochu dostal svojej povesti kritika, ešte niekoľko slov k poslednej anglickej publikácii doc. Ivana Geráta. Ani nie tak k obsahu, ako k forme. Priznám sa, že verný svojej odbornej profilácii, aj ja mám rád v knihách bohato dimenzované marginálie, zaiste však za podmienky, že tým neutrpí to hlavné, čo tvorí knihu knihou, to jest vlastný text. Ten trpí, a ešte viac jeho čitateľ, najmä keď je vysádzaný husto a v málo rozlíšiteľnom fonte. Toto je aj prípad knihy Ivana Geráta *Legendary scenes...* Horšie ako text sú na tom komentáre pod obrázkami a kritický vedecký aparát, ktoré sú prakticky nečitateľné. Plávajúce záhlavie knihy, ktoré má v publikácii okrem esteticko-funkčnej plniť aj orientačnú úlohu, je taktiež vďaka svojej veľkosti, či skôr malosti, celkom bezúčelové. Estetickú hodnotu a tým i komunikatívnosť knihy navyše zhoršuje aj nesystematická sadzba obrázkov. Zostane pre mňa navždy nezrozumiteľné ako je možné na dvojstrane 222 a 223 (obrázky 16 a 17) venovanej vyhánaniu démonov, pri rovnakom objeme textu na oboch stranách, dva obrázky, približne takej istej veľkosti rozvrhnúť tak, že jeden je zarovnaný so stĺpcom textu, ktorý je pod ním a zväčšený do okom rozlíšiteľnej podoby, druhý však, bez akéhokoľvek rozumného dôvodu, ponechaný približne v tretinovej podobe v porovnaní s prvým a zarovnaný s vonkajším okrajom textového stĺpca pod ním. Podobne nepochopiteľne je umiestnený aj komentár k obrázku II/15 s tematikou svätej Alžbety Uhorskej, ktorý sa viaže k obrázku na predchádzajúcej ľavej strane a takých je viac. Grafik, ktorý vyrábal túto dvojstranu to navyše ošetril z hľadiska celkovej estetiky knihy celkom nadbytočným prvkom – šípkou. Sadzba samotná je nejednotná v záverečnom „Poďakovaní“ – *Aknowledgements*. Na ľavej strane sú odseky bez medzier a riadne odsadené. Na pravej strane je takto urobený prvý a druhý odsek; tretí odsek od štvrtého a štvrtý od piateho je oddelený nefunkčnou medzerou a začína bez grafického zvýraznenia odseku; posledný šiesty odsek je už ale odsadený zasa tak, ako odsek jedna a dva a ostatné odseky v knihe (!). O nejednotnosti v komentároch k obrázkom radšej nehovorím. Za úplne zbytočný tu pokladám napríklad rozdielny font písma pre názov obrazu a zdroj obrazu, vrátane jeho datovania (mohlo sa to ošetriť vrámci príloh). Na s. 222 je pri komentári v popiske uvedený len kostol, v ktorom sa obraz nachádza, na s. 223 je uvedený aj kostol, aj oltár, na ktorom je obraz. Na s. 9 je v anglickom texte podľa všetkého francúzske slovo „rôle“ vo funkcii anglického „role“, etc. Ak už to tam je, hoci to tu nemá podľa mňa žiadne opodstatnenie, malo by byť kurzívou, podobne ako sú kurzívou latinské termíny (napr. na s. 83 *elevatio*). Uvedené skutočnosti spomínam najmä preto, že Ivan Gerát sa vo všetkých svojich prácach snaží poukázať na nadregionálnu úroveň stredovekého výtvarného umenia prevažne z územia dnešného Slovenska a robí to systematicky v jazyku slovenskom, nemeckom, maďarskom i anglickom. Takéto chybičky krásy však propagáciou týchto nespochybniteľných hodnôt našej kultúry nijako nepomáhajú.

Konštatujem to aj preto, že práve v tejto veci na Slovensku veľmi zaostávame. Problematika stredovekého umenia zostáva dlhodobo vecou úzkeho kruhu odborníkov a širšia verejnosť nielen na Slovensku o hodnotách prezentovaných, nielen Ivanom Gerátom, ale i slovenskou umenovedou ako takou, je stále málo informovaná. Myslím si, že viac ako slovenská umenoveda je za tento stav veci vinový slovenský film a televízia, ktoré by podľa vzoru publikácii Ivana Geráta mali si zobrať za svoje s aktuálnymi výsledkami poznania tejto problematiky pravidelne oboznamovať divákov najprv doma a potom po celom svete. Obraz na rozdiel od slova totiž zostane navždy nadnárodný, keďže je ako médium zrozumiteľný.

Na záver už len dodávam, samozrejme, za podmienky, že dnešné inauguračné konanie a všetky nasledujúce konania dopadnú pre inauguranta kladne, že slovenská umenoveda dostane v Ivanovi Gerátovi odborného garanta na najvyššej možnej úrovni. Píšem tieto riadky s najhlbším presvedčením o ich pravdivosti. A slovenským humanistickým vedcom (vrátane seba samého) želám aby v čo najkratšom čase prekonali lokálne obmedzenia a v plnej miere sa dokázali presadiť na medzinárodnom trhu myšlienok a nasledovali tak príklad Ivana Geráta.

Budmerice 27. marca 2016

prof. Martin Homza, Dr.